

Motiv preobrazbe v kratki zgodbi *Vinska mušica* Venka Andonovskega

Namita Subiotto

Prispevek obravnava kratko zgodbo Vinska mušica Venka Andonovskega, čigar pisava je v makedonski literarni vedi prepoznana kot izrazito postmodernistična. Da bi slovenski bralec lažje razvozlal večpomenskost besedila, so v prvem delu orisane literarne predloge in pojasnjeni nekateri namigi na zunajbesedilne prvine, povezane z makedonsko kulturo, na katere se kratka zgodba nanaša, v drugem delu pa so nakazane možnosti za obravnavo njenega osrednjega motiva – motiva preobrazbe.

Blanka Bošnjak, ki v prispevku *Motivacija za branje s kratko prozo* začrta zanimive iztočnice za uresničevanje motivacijskih strategij in priporočil za branje v smislu medpredmetnih povezovanj, meni, da je pri izbiri bralnega gradiva treba upoštevati tudi dolžino besedila in da so za to primerna prav kratkoprozna besedila (novele in kratke zgodbe), »saj jih je mogoče zaradi kračine prebrati v enem branju« (Bošnjak 2020: 4). B. Bošnjak v prispevku predlaga nabor kratkoproznih besedil iz slovenske književnosti in nakaže, kakšne bi lahko bile konkretne snovne povezave s predlaganim povezanim predmetom (na primer zgodovino, geografijo, likovnim poukom), v okviru zahtevnejše ravni motiviranja za branje v srednji šoli pa predlaga tudi vključitev besedil v tujih jezikih in prevodov v slovenščino. Da bi imeli učitelji priložnost za vključitev kratkoproznih besedil tudi iz slovanskih književnosti, smo na Oddelku za slavistiko Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani pripravili e-antologijo *Sodobna slovanska kratka zgodba*, v kateri makedonsko književnost zastopa kratka zgodba *Vinska mušica* Venka Andonovskega.

Venko Andonovski je literarni teoretik in profesor južnoslovanskih književnosti na Filološki fakulteti Blažeta Koneskega Univerze svetega Cirila in Metoda v Skopju ter esejist, literarni kritik, predvsem pa odličen romanopisec, dramatik in avtor kratke proze, ki jo lahko beremo v zbirkah *Kvart lirikov* (*Квартот на лиричарите*, 1989), *Freske in groteske* (*Фрески и гротески*, 1993) in *Udomačevanje psice* (*Принитомување на кучката*, 2018). Za svoje delo je prejel nekaj mednarodnih (Balkanika, Kočičevo pero, Jurga, Tolstojeva nagrada) in vse državne nagrade za prozo, dramatiko in kritiko, med

katerimi izpostavljam Racinovo priznanje za najboljšo prozno delo, ki ga je prejel za prozni zbirki *Freske in groteske* ter *Udomačevanje psice*.

Njegova proza je na moč šarmantna, zapeljiva, Andonovski s svojim delom vabi bralca, da pogleda, kaj se skriva za videzom stvari, da radovedno pokuka pod pokrov sveta, da odkrije tudi druge, sprva nevidne plasti in tako restavrira fresko, obnovi ali sestavi zgodbo, razreši uganko. Obseda ga borgesovska cikličnost časa, ponavljanje istih zgodb v različnih časovnih intervalih in tkanje čarobnih niti med njimi. Proza Venka Andonovskega je v makedonski literarni vedi prepoznana kot izrazito postmodernistična,¹ to je literatura, narejena iz literature, pisanje, ki je hkrati branje literature, drugih umetnosti in zgodovine. Njegova specialiteta je preobleka mitov, aktualizacija privlačnih zgodovinskih utrinkov, osvetlitev profilov velikih osebnosti, ki so zaznamovale svoj čas. Andonovski ima izreden občutek za ravnotežje zgodbe, zdi se, da vse, tudi izbiro in karakterizacijo likov, gradi na kontrastu, na nekakšnem dualizmu, iz katerega vrejo vprašanja o etičnosti in moralnosti človekovih postopkov in manir ter o spreminjanju, nemara dekadenci vrednot v novih časih (Subiotto 2008: 306–307).

V slovenščini lahko beremo njegova romana *Azbuka za neposlušne* (Ljubljana: DSP, 2007, zbirka *100 slovanskih romanov*, prev. Namita Subiotto) in *Popek sveta* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 2013, zbirka *Moderni klasiki*, prev. Sonja Dolžan), iz zbirke *Freske in groteske* pa kratke zgodbe *Evtihijeva smrt* in *Soba za dušo* v antologiji *Kar vidijo mačke: makedonska kratka proza* (Ljubljana: Študentska založba, 2008, prev. Namita Subiotto) ter *Averoesova napaka* in *Svetovid* v antologiji *V mesečini svet: makedonska kratka fantastična proza* (Ljubljana: Oddelek za slavistiko, Filozofska fakulteta, 2007, prev. Jernej Urh in Željko Mikloš). Prevod zgodbe *Vinska mušica* pa je objavljen v e-antologiji *Sodobna slovanska kratka zgodba*.²

Kratka zgodba Venka Andonovskega *Vinska mušica* je umeščena v zbirko *Freske in groteske*, ki namiguje na naslov prozne zbirke Edgara Allana Poeja *Groteske in arabeske* (*Tales of Grotesque and Arabesque*, 1840). *Freske in groteske* so bile prvič objavljene leta 1993, ko je makedonsko prozo

1 Prim. Zupan Sosič (2017: 355): »Postmodernistično literarno besedilo je dialog literature z literaturo ter medbesedilna mreža elitnih in trivialnih besedil. Ko ukinja formalne in žanrske meje ter nenehno avtorefleksivno opozarja nase, ozavešča svoje lastne ubeseditvene postopke. Ker postane osrednja tema postmodernistične književnosti sama književnost, so meje med resničnostjo in fikcijo zabrisane, spremenjen je tudi odnos do resničnosti. Postmodernističnemu besedilu se izmikata tako zunanja kot notranja resničnost, zato preostane le avtorefleksivnost (samonanašalnost). Pomembna postopka p. sta metafikcija in medbesedilnost.«

2 Dostopna na povezavi: <<https://doi.org/10.4312/YPPU6971>>.

zaznamoval razcvet postmodernistične pisave. Zbirko uvaja metafizijsko poglavje ali predbesedilo *Navodilo za branje fresk in restavriranje poškodovanih mest*, pod katero se je avtor zbirke podpisal kot *urednik*, ki nagovarja bralca, mu razkriva najdišče *fresk*:³ »Freske iz te zbirke sem odkril v votlinah zavesti« (Андоновски 2001: 3, prev. Namita Subiotto), in sugerira način branja oziroma napeljuje na pomembno vlogo bralca, ki lahko s pomočjo domišljije prebere tudi tisto, kar je skrito:

Te **freske**, kot tudi vse druge, **pričajo o odsotnem**, o tistem, kar ne obstaja, četudi je morda kdaj obstajalo. Skozi stoletja prenašajo sporočila, ki jih ta doba noče razumeti. Kakorkoli že, nekatere freske so resno poškodovane. Na nekaterih mestih je njihova slikovitost zabrisana; to so **temna mesta**, prekrita s težkimi sloji pozabe. A **prekinitve, razpoke v besedilu** fresk so pravo bogastvo za vse tiste, ki jih vidijo, saj odpirajo besedilo partiture za nove dogodke, za **vklop bralčeve domišljije**. (Андоновски 2001: 3, prevod in poudarki N. Subiotto.)

V tem *navodilu* lahko prepoznamo Ingardnovo in Iserjevo kategorijo zapolnjevanja praznih mest, ki je Andonovskemu kot literarnemu teoretiku vse prej kot neznanka, Alojzija Zupan Sosič (2017: 383) pa jo definira takole:

Ingarden je trdil, da je literarno besedilo večpomenska tvorba, za katero je povsem običajno, da ima poleg jasnih in logičnih mest tudi veliko nejasnih, nedoločnih ali praznih mest, ki jih zapolnjuje bralec. Posebnost literarnih besedil je prav v tem, da sama zgradijo svojo realnost, v posebnem razmerju z objektivno resničnostjo. Literarna dela namreč niso realna, temveč kvazirealna, saj se utemeljujejo v procesu branja in ne v realnem svetu. Ker je stvarnost v delu kvazirealnost in se ne prekriva niti z objektivno stvarnostjo niti z bralevo izkušnjo, se pojavljajo v literarnem delu mesta nedoločenosti (Unbestimmtheitsstellen), ki omogočajo prilagajanje dela individualnim nagnjenjem bralca. Na Ingardna se navezuje Iserjeva trditev, da se predmet književnega dela oblikuje na podlagi shematiziranih aspektov, zato ta ni nikoli do konca določen. Na tistih mestih, kjer se različna aspekta združita, se pojavi zarez, praznina ali prazno mesto (Leerstellen), ki omogoča bralcu različne

3 V okviru postmodernistične proze lahko govorimo tudi o tako imenovanem palimpsestu kot tipični borgesovski metodi, katere bistvo je v nenehnem, kontinuiranem nadgrajevanju kulturnih slojev minulih obdobij v umetniški tradiciji. Po borgesovskih principih se zgodovinska dejstva združujejo v literarno alkimistično delavnico s fantazijskimi dejstvi nekega pisatelja. Tu se spremeni tudi vloga pripovedovalca, ki zdaj postane »le« urednik besedil. Prozna tehnika »odkritega rokopisa« je v makedonski literaturi posebno prisotna prav v prozi Venka Andonovskega (Kapuševska Drakulevska v Subiotto 2007: 31).

interpretacije. Iser je jasno izrazil svojo naklonjenost praznim mestom: ta niso primanjkljaj, bralec jih običajno sploh ne opazi, mu pa pri vnovičnem branju omogočajo drugačne vtise, posledice različnih realizacij praznin.

Vsako besedilo v osrednjem delu zbirke, naslovljenem *Freske*, ima nekakšen prednaslov, sestavljen iz zaporedne številke kratke zgodbe, poimenovane *freska*, imen protagonistov in podnaslova, ki spominja na naslove srednjeveških religiozних likovnih del, tudi fresk. Zadnji del zbirke pa nosi nadnaslov *Restavracije*. V njem najdemo besedila v obliki opomb, ki se nanašajo na temno obarvane fragmente iz posameznih zgodb (»temna mesta« iz *Navodila*) in se večinoma razvijejo v nove zgodbe, ki dopolnjujejo osrednjo. Besedilo *Vinska mušica* uvaja prednaslov »OSMA FRESKA / Konstantin, Slave / Dionizova spremenjenja«, temno obarvanih fragmentov pa ne vsebuje, torej ne vsebuje niti *restavracij*, a kljub temu v sebi skriva plasti iz makedonske in svetovne literarne zgodovine ter kulturnega spomina. Besedilo vsebuje dovolj znakov, ki delujejo kot sprožilci za odkrivanje teh plasti, da ga lahko prebere in razume tudi bralec, ki ni podrobneje seznanjen z makedonsko kulturo, če se le poglobi vanje. Z njihovim razbiranjem se pri branju poveča estetski učinek besedila.

Kratka zgodba *Vinska mušica* vsebuje tudi moto, zapisan tik pod naslovom besedila, in sicer: »Po Marku Cepenkovu«. Marko Cepenkov (1829–1920) je eden najplodnejših zbiralcev makedonskega ljudskega slovstva, po njem so poimenovane ulice in institucije, tudi državni inštitut za folkloro v Skopju, pred kulturnim domom v njegovem rojstnem Prilepu pa stoji njegov kip iz marmorja. Cepenkov je pri zapisovanju ustnih pripovedk zaradi lastnih posegov vanje razvil poseben slog, v katerem nekateri literarni zgodovinarji prepoznajo približevanje postopkom umetniške proze. Antologija makedonske kratke proze 20. stoletja *Skrivnostna soba (Tajna odaja: antologija na makedonskim расказ на XX век, 2000)*, ki jo je uredila literarna teoretičarka Katica Kulavkova, se začinja ravno z najdaljšo in eno najlepših makedonskih ljudskih pripovedk, *Siljan štrk (Силјан Штрком)*, ki jo je zapisal Marko Cepenkov, v antologiji obravnavan kot avtor. In prav ta pripovedka, ki jo od leta 1964 lahko beremo tudi v slovenskem prevodu Nade Carevske ob čudovitih ilustracijah Jovana Petrova, je predloga, ki jo sproži uvodni moto. Novo besedilo se na predlogo navezuje predvsem v motivu preobrazbe (v *Siljanu štrku* se samovoljni in neubogljivi mladenič zaradi starševske kletve preobrazi v štrka ter po prestani pokori in kesanju spet nazaj v človeka) ter v parafraziranih replikah (očetovega svetovanja, ki naj bi neposlušnega sina vrnilo na prava pota, Siljanovega jadikovanja ob ugotovitvi, da ga je zadela kazen,

in kesanja ob ponovnem srečanju z domačimi), na predlogo pa se besedilo Andonovskega navezuje tudi jezikovno in slogovno, saj v preostalih replikah protagonista Slaveta Ć. D., ki literarno upodablja sodobnega makedonskega pesnika Slaveta Ćorĝa Dimoskega (1959), poustvari za Cepenkova značilni slog, ga s tem parodira in povzroči humorni učinek. V *Vinski mušici* je torej očitna postmodernistična medbesedilnost, ki po definiciji »samonanašalno komentira resničnost, pa tudi samo sebe s citati, parafrazami, parodijami, aluzijami, izposojami, variacijami, montažami, tako da predloge ne ohranijo prvotnega pomena, ampak do njega vzpostavijo humorno-ironično razdaljo« (Zupan Sosič 2017: 236).

Če se vrnemo k prednaslovu, vidimo, da sta osrednji literarni osebi v *Vinski mušici* Konstantin in Slave, besedilo pa vsebuje dovolj znamenj, iz katerih lahko razberemo, da gre za literarno upodobitev dejanskih oseb, ki opravljata enak poklic (učitelj in pesnik), vendar v različnem zgodovinskem obdobju. Slave Ćorĝo Dimoski⁴ je torej sodobni pesnik, ki plodno ustvarja tudi danes, Konstantin Miladinov (1830/31–1862) pa je preporoditelj, romantik (Prešernov sodobnik), zbiralec ljudske poezije in začetnik makedonske lirike, čigar veličina v makedonski kulturi je primerljiva s Prešernovo pri nas, čeprav njegov pesniški opus obsega le štirinajst pesmi. Besedilo *Vinska mušica* vsebuje tudi nekoliko bolj skrit namig na naslov ene izmed pesniških zbirk Slaveta Ćorĝa Dimoskega, in sicer *Hladen piš*, v izvorniku *Сmyден нопус* (1985), ter eksplicitni citat: celotno pesem Konstantina Miladinova *Ne nepijan* (*He nenujan*), ki je nastala sredi 19. stoletja in je njegova manj znana pesem, ki je v učne načrte makedonskih šol umeščena redkeje ali pa sploh ne. Njegova najbolj znana pesem je namreč antologijska *Tožba po jugu* (*T'za za jyv*), ki jo recitirajo vsako leto na odprtju največjega makedonskega mednarodnega pesniškega festivala z več kot šestdesetletno tradicijo, imenovanega Struški večeri poezije. Festival so prvič priredili v Strugi ob Ohridskem jezeru, rojstnem kraju Konstantina Miladinova in njegovega starejšega brata Dimitrija, ob stoti obletnici izida njunega zbornika ljudskih pesmi, ki velja za eno najpomembnejših publikacij v zgodovini makedonske književnosti, zanimivo pa je, da je približno polovico zbornika samo nekaj let po izidu v slovenščino prevedel primorski duhovnik, jezikoslovec, pisatelj, bibliotekar in zgodovinar Štefan Kociančič (1818–1883).⁵ Na Struških večerih poezije vsako leto dodelijo mednarodno nagrado zlati venec poezije, ki jo je leta 2009 prejel tudi

4 V besedilu je njegov priimek zapisan samo z začetnicama, ob tem pa sta podana še njegov rojstni kraj (Velestovo) in poklic, zato celega imena ni težko razvozlati.

5 Več o tem v Subiotto 2018.

slovenski pesnik Tomaž Šalamun, ter državno nagrado za najboljšo pesniško zbirko, objavljeno med dvema festivaloma, ki je poimenovana prav po bratih Miladinovih. Venko Andonovski je svojo zgodbo *Vinska mušica* prostorsko umestil ravno v Strugo (delno tudi v vas Velestovo in mesto Ohrid), časovno pa zastavil kot nenavaden preplet dveh obdobij: sodobnosti,⁶ v kateri poteka omenjeni pesniški festival, ter sredine 19. stoletja, ko je Konstantin Miladinov pisal svojo pesem *Ne nepijan*. Ta tematizira popivanje in odstira zaničevalni odnos družbe do vinjenega lirskega subjekta, ki se tej isti družbi upira z nekakšno apoteozo vinski kapljici. In prav ta pesem je v besedilo Venka Andonovskega umeščena kot citat, ki, kot ugotavlja Loreta Georgievaska-Jakovleva (Георгиевска Яковлева 2008: 157), omogoča preplet obeh obdobij.

Že zgoraj sem omenila motiv preobrazbe v ljudski pripovedki *Siljan štrk*, ki jo Andonovski vplete v *Vinsko mušico* prek namiga v motu »Po Marku Sepenkovu«. Avtor pa tudi v podnaslovu *Dionizova spremenjenja* (*Преображенуя Дионисову*) nakaže, da je osrednji motiv v *Vinski mušici* prav motiv preobrazbe. Podnaslov v sebi provokativno združuje dva pojma: prva beseda označuje Dioniza kot boga trgatve, gojenja trte, pridelave vina, rodovitnosti, sadovnjakov in sadja, rastlinstva, neprištevnosti, obrednih norosti, verskega zanosa, veselice in gledališča v starogrški religiji in mitologiji, druga pa namiguje na Kristusovo spremenjenje (tudi preobraženje, preobrazba), v pravoslavni religiji kot *preobraženje Hristovo*, ki se praznuje 19. avgusta, približno takrat, ko se začne festival Struški večeri poezije. Sicer pa je v besedilu najočitnejša preobrazba literarne osebe Slaveta Ć. D., ki se, potem ko tri dni v romantičnem svetobolju trmasto čemi v sodu, polnem vina, preobrazi v vinsko mušico. Ob tem se preobrazi tudi mesto Struga: »To ni nova Struga, pač pa stara« (Andonovski 2021: 4). Po uspešno opravljeni nalogi Slaveta – vinske mušice: preobrazbi slabega vina v močno kapljico, ki preobrazi počutje in vedenje Konstantina Miladinova ter njegovo umetniško krizo spremeni v navdih za dokončanje pesmi *Ne nepijan*, se vinska mušica vrne nazaj v Slavetovo človeško telo, vendar pa se po tej neverjetni izkušnji preobrazita njegov značaj in odnos do sveta ter ljudi: »Sprevidel sem, da je človeški svet resnično lep! V nekem drugem času sem bil in videl, da vse na tem svetu človeku služi in ugaja, da bi srečen bil, da bi sladko vince pil« (Andonovski 2021: 7). Istočasno

6 Če sklepamo po prvem izidu zbirke *Freske in groteske*, bi lahko rekli, da gre za konec osemdesetih ali začetek devetdesetih let 20. stoletja, če pa upoštevamo še skriti naslov pesniške zbirke Slaveta Ć. D. in repliko enega od članov pisateljsko-politične delegacije: »Prav smo naredili, da smo mu dali **nagrado**. To je človek, ki zna vrniti uslugo. **Menda je ja ne bomo dali vaškemu učitelju**, bemti!« (Andonovski 2021, poudarki N. Subiotto), pa da gre prav za leto 1986.

pa se Konstantin Miladinov, potem ko nevede pogoltno vinsko mušico in posledično ostane brez navdiha, v romantičnem razočaranju zbaše v sod vina. Preobrazb je torej več, kar spet nakaže že podnaslov besedila v množini: *Dionizova spremenjenja*.

Pri branju in obravnavanju kratke zgodbe *Vinska mušica* Venka Andonovskega bi bilo gotovo zanimivo besedilo primerjati tudi z drugimi literarnimi besedili iz svetovne književnosti, ki vsebujejo motiv preobrazbe, od Ovidijevih *Metamorfoz* pa do *Preobrazbe* Franza Kafke. Zanimivo bi bilo komentirati tudi odnos družbe (v 19. stoletju in sodobnosti) do umetnosti ter še posebej literarnih umetnikov, ki ga v svojem besedilu Andonovski prikaže predvsem v pikrih izjavah anonimnih vaščanov in meščanov, pa tudi s perspektive vsevednega pripovedovalca, ki takole spremlja opitega Konstantina: »Negotovo je stopal, padal in se pobiral, nehvaležno in neprosvetljeno ljudstvo pa se je privoščljivo posmehovalo človeku, ki ga je kot treznega čislalo in malikovalo« (Andonovski 2021: 5). Nič manj pomemben ni opis *pisateljsko-politične* delegacije, ki se vede in izraža naravnost prostaško, v popolnem nasprotju z lirsko intoniranim notranjim monologom Slaveta Ć. D., ki ga družba dojema kot navadno pijanduro in sramoto za učiteljski poklic. Dijakinje in dijaki bi se na koncu lahko preizkusili tudi v kreativnem pisanju ter poustvarili kratko zgodbo *Vinska mušica*, tako da bi v njej upodobili slovenske literarne ustvarjalce (ali slikarje, glasbenike) in jih postavili v slovensko okolje.

Viri

- ANDONOVSKI, Venko, 2021: *Vinska mušica*. Prev. Namita Subiotto. *Sodobna slovanska kratka zgodba*. Ljubljana: Znanstvena založba FF (e-viri). <<https://doi.org/10.4312/YPPU6971>>.
- BRENKOVA, Kristina idr. (ur.), 1964: *Siljan štrk: makedonska ljudska pravljica*. Prev. Nada Carevska. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- АНДОНОВСКИ, Венко, 2001: Винска мушичка. *Фрески и гротески*. Скопје: Табернакул.
- ЦЕПЕНКОВ, Марко, 2000: Силјан Штркот. Катица Кулавкова (ур.): *Тajна одаја: антологија на македонскиот расказ на XX век*. Скопје: Три. 3–22.

Literatura

- BOŠNJAK, Blanka, 2020: Motivacija za branje s kratko prozo. *Jezik in slovstvo* LXV/1. 3–15.

- SUBIOTTO, Namita, 2007: Vodnik po labirintu makedonske fantastične proze. Živa Černec, Željko Mikloš (ur.): *V mesečini svet: makedonska kratka fantastična proza*. Ljubljana: Oddelek za slavistiko, Filozofska fakulteta. 7–35.
- SUBIOTTO, Namita, 2008: O makedonski kratki prozi in o tem, kar vidijo mačke. *Kar vidijo mačke: makedonska kratka proza*. Izbrala in prevedla Namita Subiotto. Ljubljana: Študentska založba. 286–309.
- SUBIOTTO, Namita, 2018: Prevajalski in leksikografski podvig Štefana Kociančiča na relaciji makedonščina-slovenščina. Urška Perenič, Aleksander Bjelčevič (ur.): *Starejši mediji slovenske književnosti: rokopisi in tiski*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 119–126.
- ZUPAN SOSIČ, Alojzija, 2017: *Teorija pripovedi*. Maribor: Litera.
- ГЕОРГИЕВСКА-ЈАКОВЛЕВА, Лорета, 2008: Ликот на Константин Миладинов во расказот „Виснка мушичка“ од Венко Андоновски. Јованка Друговац (ур.): *Димитрија и Константин Миладиновци (140 години од смртта)*. Скопје: Институт за македонска литература. 156–159.